

ЕКЛЕКТИЗМ БАРОКО ТА РОМАНТИЗМУ В ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Коли ми заторкнемо будь-який твір нашої історичної літератури, то подибуємо чимало знайомих подій, а також ледь фіксовану подібність стильових і мовних засобів. Це зовсім не означає, що автори переписують один у одного. Власні привнесення та новації можна знайти у справжнього письменника будь-якого десятиріччя чи сторіччя. Справжнє мистецтво включає в себе елемент продовження та елемент заперечення попереднього етапу. Література має свої власні закони розвитку, які тісно пов'язані із змінами в суспільно-політичному житті, а також зумовлені творчими шуканнями авторів.

За влучним зауваженням Й.Бехера, трапляється так, що нове виявляє себе в традиційних формах і є більш доступним і зрозумілим для читача. Іноді нове виявляє себе в екстравагантній формі й провокує на заперечення, але й “на такому шляху може відбутися наша зустріч і знайомство з новим” [1; 56].

Нашим завданням буде дослідити трансформацію елементів стильових ознак бароко та романтизму у творчості Вал. Шевчука.

З минулого Валерія Шевчука найбільше приваблюють XVI – XVII сторіччя, власне доба бароко. Він добре знає й розуміє мову цього періоду та середовища, літературні та філософські традиції обставини часу та актуальні питання доби. Дослідниця творчості Вал.Шевчука Людмила Тарнашинська відзначила, що автор витворює “новий для нашої літератури тип роману філософського насичення, який, однак, синтезує не лише новітні філософські віяння, а й барокові традиції, глибоку сковородинівську філософію” [3; 128].

Бароко властивий еkleктизм, що зорієнтований на відображальну стереоскопічну та стереофонічну яскравість, на різноплановість зображення, на переплетення реальності та фантастики, сенсації та ерудиції, театру та ілюзії, буфонади та риторики. У бароковій літературі людина або активно бере участь у житті, прагнучи вдосконалити, покращити існуючий світ, або усамітнюється-обидва ці шляхи мають привести її до Бога. На цих шляхах людина є мандрівником, який часто опиняється в екстремальних ситуаціях, потрапляє в авантюрні пригоди, де на нього постійно чатує Смерть. Барокова література прагнула створити сильне враження на читача, розворушити його. На це працювали і виражальні засоби, серед

Тетяна Бледних

яких найуживаніші гротеск, символіка, гіперболізація, простолінійна притчевість, антитеза. Світ цієї літератури полярний: життя – смерть, добро – зло, Бог – диявол. Етична та естетична симетрія утверджується в бароко дзеркальними засобами. Людина перед дзеркалом – реальна, зрима формула двійництва. З філософської точки зору двійництво – різновид дуалізму, який передбачає як симетричні, так і асиметричні варіанти.

Бароко бачило світ у його подвійності, в розділеності на світле та темне, схід та захід, праве та ліве. Власне, цю бінарність важко заперечувати, позаяк дуалізм відображає стани відмінності, нерівності, протиріччя, які передбачають взаємовплив, взаємодію, рух як результат і спосіб реалізації цих станів. Всесвітня дихотомія відображає концептуальне джерело руху й розвитку – боротьбу протилежностей. Ця боротьба простежується у формі розвитку діалектичного протиріччя в самій сутності всіх предметів та явищ: тотожність, відмінність, протилежність. Бароко, крім зазначених вище властивостей, створило замкнутий, самодостатній горизонт світобачення. Універсальна картина світу творилася на рівні мікрокосму та макрокосму. Автори бароко йшли від часткового до загального, в результаті чого з різних фрагментів творилася суцільна картина, що охоплювала всі сфери існування людини, всі складові того світу: географічне розташування, описи міст, етнографічні відомості, історію. Людина, поміщена у центрі світу, була невід'ємною його частиною. В поемі Йосипа Горленка “Бран семи достоїнностей із сімома гріхами в людині-мандрівцю” (1737) поданий “універсальний образ людини взагалі” [6], в душі якої борються вади та переваги. Людина тут з'явлена у притаманній їй дихотомії, а не є визначено доброю чи злою. У Григорія Сковороди універсальна картина світу подана в його філософських, поетичних та прозових творах. В “Енеїді” І.Котляревського картина світу твориться, йдучи від часткового до загального. Перед читачем постають образи троянців, їхні стосунки з богами, іншими людьми, природою. Еней проходить рай та пекло, має зносини з богами та правителями різних земель, він обраний для того, щоб збудувати нову державу (світле місто), в чому ясно проглядає утопічний елемент.

Персонажі Вал. Шевчука живуть у різні часи та епохи, та їх об'єднує болісне шукання істини, роздуми над своїм людським призначенням. Створюючи ментально-часову візію України, письменник через неї моделює універсальну картину світу. В цій візії репрезентована доба Київської Русі, XVI – XVII сторіччя, часи Гетьманщини, 50-ті роки XIX сторіччя. Персонажі належать до різних соціальних груп, серед них ченці та священники, міщани та дрібна шляхта, писарі, дяки, селяни. Психологія персонажів і соціуму осягається в контексті загальнолюдського морального

Еклектизм бароко та романтизму в прозі Валерія Шевчука

досвіду, де певна особистість є представником того чи того стану, прошарку суспільства.

Вал. Шевчук називає Григорія Сковороду найпершим своїм учителем. Пошуки сутності життя приводять письменника до сповіданого філософом ідеалу “Сродності” як у природі, так і між людьми. Згідно із сквородинівською філософією, метою людського життя мають стати свобода, мудрість та рівність, а шляхом до цього є самопізнання. Зрозумівши своє призначення в житті, людина привнесе в нього благо і в цьому знайде щастя. Оберігаючи духовну чистоту, самовдосконалюючись, люди вторують шлях до кращого світу. Ця філософія творилася тоді, коли українська державність зазнала повного розвалу, коли українська людина шукала свого місця в новому житті. Якщо вона не задовольнялася біологічним існуванням, якщо вона не бажала пристосовуватися до чужих світів, тоді один з шляхів виходу полягав у втечі у власну душевну шляхетність. Така екзистенційна філософія вкорінена в духовній практиці українства.

Вал. Шевчук приводить свої персонажі до усвідомлення поєднаності, міцної пов’язаності добра та зла. Ця думка в свідомості людства виникла давно. Ще чернець Богумил урівнював можливості добра та зла при творенні світу. Але тільки література XIX сторіччя починає активно опрацьовувати цю проблему. В літературі XX сторіччя вона стає ледве не головною на шляху самоствердження особистості. Думка про мінливу природу добра та зла порушується й у таких всесвітньо відомих творах, як “Майстер і Маргарита” М.Булгакова та “Доктор Фаустус” Т.Манна. Ця проблема не перестає бути актуальною. У трилогії чеського письменника Владіміра Неффа вона розроблена в іронічному ключі. Але за зовнішньою легкістю цих творів проступає зовсім не легковажна і не смішна думка про те, що добрими намірами вистелена дорога до пекла [2].

Шевчукові персонажі переживають болісну руйнацію власних зв’язків зі світом та іншими людьми. Їхня самотність – це захисна реакція на тотальний контроль з боку системи, яка прагне проникнути у найпотаємніші сховки людської душі. Всі вони знаходяться в етичній опозиції, свідомо відчужуються від загального потоку життя задля збереження своєї індивідуальності. В центрі уваги письменника людина, котра дбає про моральне вдосконалення, чистоту й високість духу, котра прагне внутрішньої гармонії зі світом, злагоди у своїй душі.

Вже йшлося про інтерес до дзеркал, притаманний бароко, а саме до їхньої відображальної властивості. Він не зникає й у романтиків. Так, у прозі Е.Т.А.Гофмана двійництво – принципова художня позиція, його найулюбленіший мотив. Його персонажі страждають на хронічний дуалізм, у них живуть дві душі, які постійно ворогують між собою: земна та

Тетяна Бледних

небесна, поетична та приземлена. Ми не випадково згадали саме Е.Т.А.Гофмана, бо досить відчутний перегук з його твором “Життєва філософія kota “Мура” маємо і в прозі Вал. Шевчука – повісті “Маленьке вечірнє інтермецо”. І хоча цей твір не є об’єктом нашої уваги, він переконливо доводить глибоке знання Вал. Шевчуком творчості німецького романтика. Приклади двійництва рясніють на сторінках романтичної літератури ХІХ сторіччя. Ще один з моментів специфічного двійництва відображено в казці Г.Х.Андерсена “Тінь”. Якщо взяти за відправний момент те, що саме це слово вживали для означення темного зображення, яке відкидають тіла та предмети, що затуляють собою світло, то зрозуміло, чому повір’я та прикмети пов’язують ідею смерті з тінню людини, з відбиттям образу у воді або дзеркалі. Проте вірування послідовністю не характеризуються, в деяких з них тінь ототожнюють з душею, а в інших вона сприймається як механічний додаток до людської долі, через який можна на цю долю впливати. Показати блукання душі, що прикинулася тінню, – цей задум у Г.Х.Андерсена розгортається в модель майбутньої модерної літератури з її екскурсами в психоаналіз. Проте казка немовби роздвоюється. Мотив тіні веде нас через “Надзвичайну історію Петера Шлеміля” Шамісо в авантюрний жанр, в сатиру, в пригоди, і та ж тінь через Г.Х.Андерсена спрямовується в літературу морально-філософської проблематики. У першому випадку вона залишається казкою, а в другому – дає життя зовсім неказковій літературі, що забула своє генетичне минуле.

Якщо розглянути творчість Вал. Шевчука під таким кутом зору, то найперше, що властиве персонажам – це мандрівний спосіб життя. Майже кожна національна література створила образ мандрівника-подорожнього (не кажучи вже про наскрізний образ християнської літератури – Агасфера). Письменники-гуманісти саме таких персонажів наділяли здатністю до філософування і через них з’являли свої погляди на життя. Такими є персонажі Шолом-Алейхема, Томаса Вулфа, Еріха Марії Ремарка, Ернста Хемінгуей, Томаса Манна, Жана-Поля Сартра, Гільмаха Вулфа, Германа Гессе. Валерій Шевчук так пояснює потребу і появу таких образів: “У своїх книжках я намагався створити образ мешканця світу, самотньої Вселенської Людини. Це символ людського буття, розкладеного на мільйони інших буттів, розсіяних по цілому світі” [4; 55]. І зрозуміло, що такому мешканцю світу замало буде обмежити себе стінами хати, найадекватнішим для нього станом буде мандрівка. Вони мають певний тип поведінки, який відображає суттєві аспекти індивідуального буття, вдаючись до об’єктивізації індивідуально-суб’єктивного, включаючи персонаж у національно-історичний і предметно-побутовий контекст. Як результат

Еклектизм бароко та романтизму в прозі Валерія Шевчука

– повсякденна, пересічна, побутово-конкретна колізія набуває загально-людського характеру. Автор прагне дослідити буттєві стани особистості й загалу шляхом моделювання та осмислення опозиційних етичних понять. Вал. Шевчук вдається до симетричних структур, де один полюс – реальне життя, другий – його гротесковий варіант. Ситуації двійників постійно з'являються у автора. Найбільш показовим є роман-триптих “Три листки за вікном...” (1968 – 1981). Ілля Турчиновський, центральний персонаж однойменної повісті (побачила світ 1979 р.), заглиблений у свій внутрішній світ, зосереджений на ньому, побутовий перебіг життя зовсім не хвилює героя. Мандрі ведуть його через численні поневіряння: Турчиновського обкрадають, калічать, зневажають, збираються вкоротити віку. Проте Ілля хоче вирватися за межі повсякденності, подолати пересічність ситуації, він прагне пізнати світ, віднайти істину. Авторське тлумачення образу спрямоване на художнє осмислення витоків людської недосконалості та трагізму, які проглядають у роздвоєності між духовним та тілесним. Показовим тут є епізод, коли Турчиновський, зчепившись з органістом, здирає з його обличчя шкіру й бачить на місці супротивника себе і своє власне обличчя. Діалектичне протиріччя від протилежності повертає до тотожності, щоб знову вернути назад, але вже на новому оберті спіралі. Це конкретизовано максимально у боротьбі між ідеальним та матеріальним, між добром та злом, між правдою та лжею, між світлом та пільмою, що подано як боротьбу між Богом та дияволом. Диявол не відпускає людину від себе, але в її душі завжди живе надія на Бога. Породженням темних сил у творі є Страх, який невідступно супроводжує Іллю в його мандрах. Він боїться Страху, намагається уникнути зустрічі з ним, бо не хоче помножувати зла у світі, проте Страх увесь час підштовхує, під'юджує до цього. У вимріяній драмі Іллі, в інтермедії “Страх” резонує думка про те, що людиною у світі рухає саме він. **“Чи не страх божий відчуває людина, і тільки вона. Чого найбільше боїться – чи не смерті? Для мозку, що ясно освітлює світ, зникнути – найвищий страх”** [5; 117]. Ілля мучиться й страждає свідомо, пробує не піддаватися Страхові, вірячи в те, що своїм терпінням зменшить силу зла. Це одвічна тема, що суголосна сучасним пошукам особистості свого місця в світі. Ампліфікація “олітературнених” посвідчень роздвоєності світу найадекватніше відбила той складний час, коли ідея богорівності людини існувала поряд з ідеєю про те, що людина – раб Божий. Людина – все і ніщо. Від того трагічно-сумне звучання повісті. Воно підсилюється ще й думкою, що мудрість примножує людський сум. Ця думка прямо перегукується з біблійним Еклезіастом.

Тетяна Бледних

У другій частині триптиху “Петро утеклий. Повесть за судовими актами XVII сторіччя,” ми потрапляємо у замкнене коло побутовості, що його намагається розірвати персонаж. Маємо онука Іллі Турчиновського – Петра, який живе в іншу епоху, інший час, але і він поставлений автором перед такими ж філософськими проблемами щодо принципів і засад життя. Валерій Шевчук зумисне ставить персонаж перед подібним вибором і критичними ситуаціями, підкреслюючи взаємозв'язок генерацій на певних етапах поступу суспільства.

Намагаючись дізнатися, хто ж то вбитий, Петро Турчиновський збирає історії про людей, які через обставини змушені були полишити насиджені місця та йти у мандри. Їхній життєпис проектується на долю вбитого. Витворюється система гіпотез, в якій одиничне життя, тільки що померлої людини, перетворюється на множинне життя кількох персонажів. Автор творить свою онтологію. Світ формується немовби у нас на очах. Тут не тільки маємо подвійність світу, а й автора-деміурга, який підтасовує події до персонажів, персонажів – до подій, а взяте разом – до часу та простору. Детективний сюжет побудовано настільки специфічно, що не маємо логічного розв'язання незрозумілого вбивства. Валерій Шевчук передає рух світоглядницьких ідей через життєві колізії героїв. Так істинні винуватці трагедії виявляються після бесід пана канцеляриста з дяком. Саме переконання останнього в тому, що все на світі повторюється, а отже, якщо з'явиться місяць, то неодмінно з'явиться й убійник, спричиняє трагедію. Стефан Савич втручається у боротьбу й стає призвідником вбивства. Догматичні уявлення про світ дяка Стефана Савича заперечуються вірою Петра Турчиновського в неповторність кожної людини.

Відтинок часу, обраний для зображення, поданий автором через художні засоби, притаманні тій добі. Бароковий світ – через двійництво та симетрію моральних категорій. Доба Просвітництва – у переборюванні подвійності та повторюваності з утвердженням індивідуальності (в тексті множинності) хоча й подібних людських доль, але ж все-таки винятково особистісних.

Творчості Вал. Шевчука властива ще одна риса: включення в реальний перебіг подій сновидінь персонажів. Вони є певною мірою рефлексією над тим світом, в якому побутуємо. Вдавання автора до опису снів не є чимось випадковим, а органічно вкорінено в естетику бароко. В літературі маємо чимало прикладів, коли автори вдавалися до цього прийому. І. Нечуй-Левицький у повісті “Микола Джеря”, Панас Мирний в романі “Повія”, М. Коцюбинський в новелі “Сон”. Саме через сон письменники показують інобуття душі. І у цій своїй функції сон стає підґрунтям прийому відображення.

Еклектизм бароко та романтизму в прозі Валерія Шевчука

Сновидіння у творчості Валерія Шевчука відбивають тяглість наших літературних традицій. У рамках бароковості сні назагал мають дидактичний характер і їх чітко можна виокремити з реальних подій. Натомість Вал. Шевчук, зважаючи на цю традицію, привносить у неї новий елемент, характерний для модерну ХХ сторіччя.

Отже, можемо стверджувати, що Вал. Шевчук у своїй прозі вдало використовує стильові ознаки таких літературних напрямків, як бароко та романтизм, а химерність його творів міцно закорінена в естетику бароко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехер Й. В захисту поезії. – М., 1959. – 373 с.
2. Нефф В. Королеви не мають ніг. – К., 1989. – 495 с.; Перстень Борджіа. – К., 1990. – 334 с.; Прекрасна чарівниця. – Київ, 1991. – 495 с.
3. Гарнашинська Л. Свобода вибору – єдина форма самореалізації в абсурдному світі: (Проза В. Шевчука як віддзеркалення екзистенціалізму) // Сучасність. – К, 1995. – № 3. – С. 117-128.
4. Пивоварська А. Дім на горі: Розмова з В. Шевчуком // Сучасність. – 1992. – № 3. – С. 54-59.
5. Шевчук В. Три листки за вікном... – К., 1986. – 587 с.
4. Шевчук В. // Україна. Наука і культура. Вип. 28. – К., 1994. – С. 194-200.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються деякі риси бароко та романтизму у прозі Валерія Шевчука, зокрема у повістях “Ілля Турчиновський” і “Петро утеклий”.

SUMMARY

Consideration is being given to some features of baroque and romanticism inherent in the prose of Valeriy Shevchuk. An attempt has been made to follow the transformation of these features in the texts of two narratives: “Illia Turchinovsky” and “Petro, the Fugitive”. The case in point is a somewhat unusual approach to fiction prose analysis.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сучасний погляд на літературу

ВИПУСК 6

Науковий збірник

Київ - 2001

ББК

Ш5(4 УКР) – 3я 43

УДК 883.3 С 916

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЛІТЕРАТУРУ: 36. наук. праць. – Вип.6
// Редкол.: П.П.Хропко (відп.ред.), С.С.Кіраль (відп. секр.),
В.Ф.Погребенник, І.В.Савченко та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України.
– 2001. – 235 с.

Збірник входить до переліку фахових видань, затверджених ВАК.
(Протокол № 3 – 05/11 від 10.11.1999 р., бюлетень ВАКУ, – № 6. –1999).

ISBN 966-7773-31-0

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (протокол №10 від 26.04 2001 р.).

У збірнику розміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких реінтерпретується давня і класична література, аналізуються суперечливі літературні явища ХХ століття, вводяться в науковий вжиток маловідомі та архівні матеріали.

Для науковців, викладачів вузів, гімназій, учителів середніх шкіл, студентів.

Бібліографія в кінці статей.

ББК Ш 5(4 УКР) - 3я43

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф, академік АПН України П.П.Хропко (відп. редактор), д-р філол. наук, проф. О.Д.Гнідан, д-р філол. наук, проф. А.Б.Гуляк, д-р філол. наук, проф. В.Ф.Погребенник, д-р філол. наук, проф. Г.Ф.Семенюк, канд. філол. наук, доц.І.В.Савченко (заст. відп. редактора), канд. філол. наук, доц. С.С.Кіраль (відп. секретар).

Бібліографічна редакція – В.С.Гоїнець.

Адреса редколегії : 01030, Київ, вул. Тургенівська, 8/13,
Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова,
Гуманітарний корпус, кафедра української літератури.
Сл.тел.: 8(044)- 488-21-48, 216-39-31, 484-91-74

ISBN 966-7773-31-0

- © Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова, 2001
- © Колектив авторів, 2001
- © Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001

ЗМІСТ

<i>Петро</i> ХРОПКО	Національний світ творчості Павла Грабавського..... 3
<i>Ірина</i> САВЧЕНКО	До питання про джерела “Четьїв-міней” Димитрія Ростовського(Туптала)..... 8
<i>Ярослава</i> МЕЛЬНИК	“Апокрифи і легенди з українських рукописів...” І.Франка: текстологічні засади й едиційна практика..... 22
<i>Володимир</i> ПРАЦЬОВИТИЙ	Проблема утвердження християнства у шкільній драмі “Владимир” Феофана Прокоповича..... 29
<i>Сидір</i> КІРАЛЬ	Поліконтекстовість загальнодемократичного та національно-українського самоутвердження Трохима Зіньківського..... 49
<i>Лідія</i> ЯГУПОВА	Поетика драми Івана Карпенка-Карого “Бондарівна”. (Романтичний дискурс)..... 64
<i>Любов</i> ЩІТКА	Оповідання Лесі Українки “Місто смутку”: спроба діалогу зі світом безумства..... 74
<i>Надія</i> КОМАРІВСЬКА	Мотив самотності в лириці Надії Кибальчич..... 81
<i>Тетяна</i> ОНИЩЕНКО	Художня реалізація образів інтелігентів-народників кінця ХІХ— початку ХХст. у повісті Мусія Кононенка “На селі”..... 88
<i>Наталія</i> БІЛОУС	Жіночі характери в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття..... 100
<i>Олена</i> РОМАНЕНКО	Людина і світ у часопросторі новел Миколи Хвильового та Михайла Івченка..... 110

<i>Ольга</i> МІКУЛІНА	“Експериментальне трюкацтво” Гео Шкурупія в романі “Двері в день”: структурно-семіотичний підхід.....	118
<i>Олена</i> ЄРЕМЕНКО	Модерністична рецепція проблеми морального сенсу буття в повісті Олексія Плюща “Великий в малім і малий у великім”.....	121
<i>Вікторія</i> ЛАГОДА	Особливості стилю поезії Богдана Лепкого (на матеріалі циклу “Осінь”).....	139
<i>Галина</i> ДОРОШ	Морально-психологічні проблеми у драмі Олексія Коломійця “Дикий Ангел”.....	148
<i>Світлана</i> ЛИТВИНСЬКА	Елементи модерної драми в творчості Олексія Коломійця.....	154
<i>Світлана</i> ВОДОЛАЗЬКА	Криза авторитетів: проблема людського призначення (на матеріалі романів Емми Андіївської).....	167
<i>Наталія</i> СЕМЕНЕНКО	Соціально-психологічні конфлікти у романі Володимира Дрозда “Спектакль”.....	173
<i>Аліса</i> МЕНШІЙ	Про художню історико-біографічну прозу Юрія Хорунжого.....	181
<i>Тетяна</i> БЛЄДНИХ	Еклектизм бароко та романтизму в прозі Валерія Шевчука.....	193
<i>Ірина</i> ХОЦЯНІВСЬКА	Культурні традиції європейського Середньо- віччя в драматургії українського бароко.....	200
Рецензії, бібліографія		
<i>Іван</i> ДЕНИСЮК	Вдала спроба підручника з історії української літератури.....	207
Наші автори		223